

УДК 378.937

Маніта В. О.*

ШЛЯХИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОТРЕБИ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ У КОЛЕКТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюється одна з актуальних проблем сучасної початкової школи – організація колективної взаємодії молодших школярів у навчально-виховному процесі та деякі підходи до її розв'язання через творче застосування конструктивних ідей, які містить педагогічна спадщина видатного педагога-гуманіста В. Сухомлинського. У статті розкрито потреби використання творчих педагогічних ідей ученого в організації колективної взаємодії молодших школярів, описано виховні можливості методів організації колективної взаємодії учнів початкових класів, проаналізовано шляхи їх застосування в умовах сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: колектив, колективна взаємодія, молодші школярі.

Сучасні умови стрімкого і, водночас, складного етапу розвитку України як демократичної держави недостатньо ефективно сприяють утвердженню моральних норм і загальнолюдських цінностей, що виявляється в домінуванні серед учнівської молоді нігілізму, агресивності, прагматизму. Як засвідчує шкільна практика, у життєдіяльності учнівського колективу спостерігається криза духовності, низький рівень культурної комунікації. Такі моральні чесноти, як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, скромність, чесність, стають усе менш поширеними в дитячих колективах, а отже, нечасто постають як домінуючі цінності молодого покоління. Педагогічний досвід, на жаль, підтверджує актуальність проблеми взаємин особистості дитини та колективу, ціннісного ставлення учнівської молоді до колективного спілкування й колективної просоціальної взаємодії.

За таких обставин набуває особливої гостроти педагогічна площина віднаходження науковцями таких технологій, методів і форм, які будуть спроможні проектувати взаєморозуміння школярів, їх згуртованість і суспільну консолідацію.

Проблемі колективної взаємодії учнів присвячено багато праць, які репрезентує науково-педагогічна спадщина А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Іванова. Різні аспекти стосовно саме дітей молодшого шкільного віку перебувають у полі зору сучасних науковців, зокрема І. Беха, Т. Борисенка, Н. Волкової, Л. Долинської, І. Зимньої, М. Кагана, О. Казакової, О. Киричука, Н. Коломінського, Є. Коротаєвої, Л. Присяжнюк, О. Чернякової та ін.

Аналіз найбільш актуальних психолого-педагогічних досліджень у цьому розумінні (Г. Андреева, Б. Паригін, А. Петровський та ін.) дозволяє уточнити змістове наповнення поняття «колективна взаємодія», розуміння його як організації спільної діяльності людей, що сприяє розкриттю сенсу їх конкретних дій. Ідеться про обмін інформацією, організацію спільних дій: комунікація відбувається у процесі спільної колективної діяльності.

Утім питання організації колективної взаємодії учнів саме молодшого шкільного віку потребує більш ґрунтовного висвітлення.

У цьому зв'язку природний, науковий і суто практичний інтерес становить педагогічна спадщина В. Сухомлинського, яка, як відомо, включає в себе й досить оригінальну стратегію педагогічних зусиль, спрямованих на формування здатності дітей до колективної взаємодії. Важко переоцінити й сьогодні таку стратегію, оскільки її підґрунтям постає концепція гуманістичної педагогіки. Отож метою статті є творче осмислення ідей В. Сухомлинського щодо педагогічно вмотивованої організації колективної взаємодії молодших школярів.

Зауважимо, що досвід сучасних творчих учителів-практиків засвідчує, що ще й досі є актуальним у шкільній освіті, особливо в контексті організації групової взаємодії молодших школярів, є саме доробок інноваційних ідей В. Сухомлинського.

* © Маніта В. О.*

Насамперед звернемося до сутності поняття «взаємодія» з точки зору його тлумачення в науковій літературі. Так, дослідники здебільшого єдині в тому, що взаємодія – це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів одне на одного, який породжує причинну зумовленість їхніх дій і взаємозв'язок. Цей процес потребує активності та взаємної спрямованості дій тих людей, які беруть у ньому участь.

І. Іванов стверджує, що саме взаємодія, як організація спільної діяльності людей, і сприяє розкриттю сенсу їх конкретних дій. Колективна взаємодія фіксує обмін інформацією, організацію спільних дій, тобто комунікація відбувається у процесі спільної діяльності.

Дослідження вчених (С. Литвиненко, Ю. Грицай, Н. Кашеневої) свідчать, що не кожна група дітей готова до спільної діяльності, до діалогу, до колективної взаємодії. У дітей навіть може не виникнути бажання спільно працювати, думати, творити разом. Дійсно, учні молодшого шкільного віку ще не мають соціального досвіду, вони ще не навчені працювати і спілкуватися разом, використовуючи діалог. Особливістю цього віку є те, що, як правило, кожен хоче виконувати одну й ту ж частину роботи, кожен хоче, щоб діяльність відбувалася саме за його програмою, відповідно до його бачення ситуації та ін. Однак їхні знання, що потрібні в конкретній ситуації, помітно різняться як за параметром якості, так і за обсягом. Тому до спільної діяльності треба дітей готувати. При цьому слід урахувати думку В. Сухомлинського про те, що найважливішим періодом становлення особистості дитини є саме шкільні роки; відтак виключну роль у формуванні молодого покоління відіграє шкільний колектив, де й відбувається колективна взаємодія між учасниками освітнього процесу [2, с. 68].

Звернемося до генези поняття «колектив». Зауважимо принагідно, що довідковий джерела визначають його (від лат. *collectivus* – «збірний») як певну сукупність індивідів.

За педагогічним словником, колектив – «це об'єднання дітей, життєдіяльність якого визначається цілями й завданнями, що випливають із потреб суспільного, колективного та індивідуального розвитку»; при чому, як правило, стосунки між дітьми (ділові і особистісні) є гуманними, характеризуються взаємною повагою й відповідальністю, спільним прагненням до загального успіху [1, с. 170].

Найбільш виразними рисами колективу є суспільнозначуща мета та щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення; А. Макаренко додає й інші характеристики цього феномену (наприклад, наявність істинних органів самоврядування).

Дитячий колектив відрізняється від інших (наприклад, педагогічного) віковими межами, специфічною діяльністю (навчання), послідовною мінливістю складу, відсутністю життєвого досвіду, потребою в керівництві з боку дорослих.

Як зазначає В. Сухомлинський у своїй праці «Виховання громадянина», колективні взаємини характеризуються дружнім співробітництвом, взаємоповагою, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою. В основу організації колективної взаємодії видатний педагог-класик заклав ідеї гуманної педагогіки, де центральна роль належить саме дитині в гармонії з довкіллям та своїм внутрішнім світом. Любов до дітей стала головною константою діяльності вітчизняного педагога. Власне вона і віддзеркалює гуманізм системи В. Сухомлинського.

У своїх доробках (зокрема в монографіях «Методика виховання колективу», «Серце віддаю дітям» та ін.), розкриваючи конкретні форми становлення гуманної поведінки, видатний педагог акцентує насамперед на моральному здоров'ї школярів. Гуманізація колективної взаємодії школярів – важлива умова повноцінного зростання дитини та її психологічного й морального здоров'я – такою є ключова теза численних порад ученого.

Відповідно компонентами колективної взаємодії як процесу є фізичний (спільний рух у просторі, спільні дії) і духовний контакти. Отож організації спільної діяльності властиві такі складники, що характеризують взаємодію як процес: індивіди, які діють, спільні дії, інформаційні зв'язки, взаємовплив, взаємини, взаєморозуміння. Колективна взаємодія у спільній колективній діяльності реалізується у формі організації цієї

діяльності, тобто спрямованих на загальний предмет праці спільних дій у колективі. Саме вони зумовлюють необхідність використання основних структурних складових діяльності (цілей, мотивів тощо) [3, с. 378].

Життя суспільства налаштоване так, що його члени можуть існувати лише взаємодіючи один з одним. Взаємодія в процесі спілкування відбувається переважно в усній формі [2, с. 68]. Взагалі, колективна взаємодія – необхідна передумова для встановлення взаєморозуміння, формування згуртованості групи та розвитку її членів. Беручи участь у спільній діяльності, взаємодіючи один з одним, діти оволодівають необхідними діями та змістом, зокрема продуктивним діалогом, який дає можливість конструктивно вирішувати життєві ситуації.

Таким чином, значну увагу В. Сухомлинський звертав на процес залучення особистості до життєдіяльності суспільства. Нині цей процес тлумачиться як соціалізація. Дійсно, дитина пізнає себе крізь призму того соціального світу, який її оточує; отож процес соціалізації триває протягом усього життя. Однак соціалізація учнів молодшого шкільного віку має певні особливості й набуває виняткового значення. Дослідники це пов'язують із педагогічно доведеним фактом, що в окреслений віковий період у школярів особливо інтенсивно формується «внутрішня позиція» та зароджується соціальне «Я» (І. Бех, О. Савченко, О. Титаренко). Соціальні контакти молодшого школяра з ровесниками неминуче впливають на становлення його власного «Я». Діти створюють свою структуру взаємин, своє «суспільство», що складається з різноманітних малих груп, де встановлено певні рангові категорії, за якими оцінюється кожен учасник групи. Дитина пізнає себе як зосередження різних можливостей. Сама різноманітність оточення, в якому може опинитись молодший школяр і в якому він може себе уявити, є своєрідним чинником консолідації особистості. Як відзначає у цьому зв'язку Ю. Пастир, своєрідністю дитини молодшого шкільного віку також є зміна її соціальної позиції, оскільки вона стає водночас членом загальношкільного і класного колективів.

Беручи участь у спільних видах діяльності, учні початкових класів учаться будувати свої взаємини з однолітками, «входити» у колектив ровесників. У них виникає потреба до взаємовимогливості та взаємодопомоги.

Як окреслено в «Основних орієнтирах виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», на цьому віковому етапі в дитини формується своєрідне особистісне ядро (моральні почуття, цінності, переконання), набувається досвід моральної поведінки. Дитина вчиться не лише виконувати вимоги колективу, а й брати активну участь у виробленні цих вимог, виборі громадських доручень, колективної справи, яка їй до душі. Наш досвід переконує ще й у тому, що в учнів виникає ще й новоутворення – відносно стійкі форми поведінки і діяльності, які в майбутньому становитимуть основу формування її характеру колективних взаємовідносин.

Доведемо, що перебування в дитячому колективі вимагає від дитини певних суспільних умінь. Серед них – уміння ввійти до товариства ровесників, домовитися з ними, діяти, не заважаючи іншим. Оволодіння цими елементарними вміннями взаємодії й дає змогу дітям вільно налагоджувати стосунки з однолітками [4, с. 204].

Як зазначають науковці (Є. Головаха, Н. Паніна), взаємини відображають об'єктивні відносини дітей у процесі сумісного виконання спільно важливої діяльності. Основним показником міжособистісних взаємин є психологічний клімат, що залежить від рівня загальної культури членів колективу й характеризується довірою, вимогливістю, конструктивною критикою, відсутністю тиску, задоволення від належності до колективу, взаємодопомогою та взаємовідповідальністю.

Колективна взаємодія як морально-етичний феномен вимагає від дитини спеціальної підготовки щодо технології взаємодії, морального досвіду, мудрості в організації взаємин у різних сферах суспільного оточення, з різними учасниками взаємодії. Тому актуальною на сьогодні є ідея В. Сухомлинського про необхідність формування у школярів саме життєвих компетенцій.

Принагідно зазначимо, що за словником С. Ожегова «компетентна людина – це знаюча, обізнана, авторитета в певній сфері. До життєвих компетенцій є всі підстави відносити освіченість, патріотизм, ініціативність, громадськість, почуття власної гідності, упевненість у собі, відповідальність за прийняті рішення, повагу до думки інших, здатність до взаємин, правові вміння, навички колективної взаємодії, досвід самореалізації та саморозвитку, адаптованість у сучасному світі.

Як небезпідставно зазначає Т. Борисенко, процес будь-якої спільної діяльності складається з декількох обов'язкових елементів. По-перше, це наявність певної групи виконавців. По-друге, це наявність особи, яка призначена й націлена узгодити всі дії виконавців, скеровуючи їх на досягнення визначеної мети. А це вимагає від педагога творчого, нестандартного, інноваційного мислення для забезпечення успішності професійної діяльності. Отже, педагог, організовуючи колективну взаємодію, мусить добре знати особистість кожної дитини. Зберігає і нині свою актуальність порада В. Сухомлинського щодо того, що формування колективу варто розпочинати з індивідуальної роботи, тобто «йти» від особистості до колективу. Відповідно педагог-новатор обстоював думку про те, що кожен колектив складається з особистостей, і від того, наскільки комфортно в ньому почувається кожен, наскільки може реалізуватися й розвиватися, відчути себе потрібним, і буде залежати його потенціал [6, с. 131]. За успішної співпраці кожен мусить довіряти іншому, спиратися на нього при виконанні сумісних дій, коли обидва партнери у взаємодії активно допомагають один одному, активно сприяють досягненню індивідуальної мети кожного і загальних цілей.

З огляду на вищевикладене, на особливу увагу, як нам видається, заслуговує такий внесок сучасних науковців: «Всебічне вивчення і розуміння внутрішнього світу учнів залишається аксіомою якісного навчання і виховання» [5, с. 12]. Натомість здійснений нами аналіз роботи деяких загальноосвітніх навчальних закладів Півдня Одещини свідчить про те, що вчителі початкових класів не приділяють належної уваги формуванню колективної взаємодії учнів. Ми спостерігали, що під час навчально-виховного процесу більше уваги приділяється саме наданню фактичних науково-предметних знань, а процес колективної взаємодії часто розцінюється як другорядний. Практики (зокрема К. Каплунова) стверджують, що в групі часто виникають взаємини, які не лише гальмують розвиток у дітей розвиток доброзичливого ставлення до своїх товаришів, а навіть породжують відверто неприємні виявлення щодо однолітків – неповагу, байдужість, приниження гідності. Отож майже зовсім випала з поля зору сучасних педагогів-практиків важливість педагогічно вмотивованого формування колективних взаємин.

Організація колективної взаємодії учасників навчально-виховного процесу вимагає неабияких зусиль і серйозної підготовки від вчителя. Висвітлення питань, які розкривають шляхи формування колективних взаємовідносин дітей, має важливе значення для педагогічної практики, зокрема з огляду на потребу поліпшення виховного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Слід по-новому оцінити таке положення В. Сухомлинського: під час організації колективної взаємодії учнів виключне значення має особистість учителя. Великий педагог-класик стверджував: «Колектив – це дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, – творить тільки тоді, коли цей інструмент налаштовано. А налаштовується він лише особистістю педагога, вихователя, точніше: налаштовується він тим, як дивляться вихованці на педагога як на людину, що вони в ньому бачать і відкривають... Якщо ми говоримо про те, що колектив – велика виховна сила, то, образно кажучи, маємо на увазі квітучу й зелену крону дерева, яку живить глибоке й непомітне з першого погляду коріння, і цим корінням є духовне багатство вихованця» [7, с. 442]. Отож виховання в молодших школярів потреб у миролюбності, доброті, поступливості, має стати надзавданням у виховній системі шкільної освіти.

Не менш суттєвим є ще один аспект порушеної проблеми: великі виховні можливості створює використання методів організації колективної взаємодії учнів початкових класів. У цьому розумінні найбільшої уваги потребує формування саме гуманного стилю спілкування учнів. В. Сухомлинський зазначав, що вчитель мусить звертати увагу на те, як, якими словами, яким тоном звертаються один до одного учні під час взаємодії. Не менш важливим, на його думку, є компетентне втручання педагога з метою переконання учнів у тому, що гуманні риси найбільшою мірою прикрашають людину й цінуються у взаємостосунках. Принципово важливо, щоб учитель показував учням зразки гуманної поведінки в типових навчальних ситуаціях, де діти можуть самостійно знайти шляхи конструктивного вирішення новопоставлених завдань.

Отже, дбаючи про цілеспрямований вплив на конструктивне розв'язання проблеми здатності молодших школярів до колективної взаємодії, неоціненним і вагомим є такий ресурс, як творча реалізація відповідних ідей В. Сухомлинського.

Подальші дослідження можуть бути пов'язані з розробленням науково-практичного супроводу організації колективної взаємодії молодших школярів у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
2. Грицай Ю. О. Педагогіка спілкування у спадщині В. О. Сухомлинського / Ю. О. Грицай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської. – Випуск 1.47 (114). – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 68.
3. Дехтяр Є. С. Психолого-педагогічні основи поняття колективної взаємодії / Є. С. Дехтяр // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 377-380.
4. Каплунова К. А. Сухомлинський В. О. Про формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку / К. А. Каплунова // Педагогічний дискурс. – Випуск 10. – 2011. – С. 204.
5. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Я. Савченко // Педагогічна освіта України: європейський вимір. // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Випуск 1.33. – Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2011. – С. 12.
6. Сараєва О. В. Формування толерантного середовища в авторській школі В. Сухомлинського / О. В. Сараєва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. / гол. ред. В. Д. Будак. – Випуск 1.46 (108). – (Серія «Педагогічні науки»). – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 131.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К., 2003. – С. 442.

Манита В. А.

ПУТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОТРЕБНОСТІ СОВРЕМЕННОГО РЕБЕНКА В КОЛЛЕКТИВНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В. СУХОМИНСКОГО

В статтє освещается одна из актуальных проблем современной начальной школы – организация коллективного взаимодействия младших школьников в учебно-воспитательном процессе и некоторые подходы к ее решению через творческое применение конструктивных идей, которые содержит педагогическое наследие выдающегося педагога-гуманиста В. Сухомлинского. В статтє раскрыты потребности использования творческих педагогических идей В. Сухомлинского в организации коллективного взаимодействия младших школьников, описаны воспитательные возможности, которые создает использование методов организации коллективного взаимодействия учеников начальных классов, анализируются пути их применения в условиях современной школы.

Ключевые слова: коллектив, коллективное взаимодействие, младшие школьники.

Manita V. A.

WAYS OF ACTUALIZATION OF NEEDS OF CONTEMPORARY CHILD IN COLLECTIVE INTERACTION IN CONTEXT OF PEDAGOGICAL HERITAGE V. SUKHOMLYNSKIY

One of actual problems of modern elementary school – organization of collective interaction of junior schoolchildren in teaching and upbringing process and some approaches to its decision through creative application of constructive ideas which contains pedagogical heritage of outstanding teacher-humanist V. Sukhomlynskiy is examined in the article. In the article the requirements of use of creative pedagogical ideas of V. Sukhomlynskiy are exposed in organization of collective co-operation of junior schoolchildren. Educative possibilities are described that were created by use of methods of organization of collective cooperation. The ways of their application are analysed in conditions of modern school. In the article it is lit up features of education on the basis of creative comprehension of pedagogical works and ideas of V. Sukhomlynskiy. The role of moral education of every child of rises through collective co-operation. It is accented the role of intercourse in legacy of great Ukrainian pedagogue, his role is analysed in education of tolerant high-moral personality of junior schoolboy (schoolgirl) of modern school. The mechanism of influence on child's collective and its peculiarities is also considered in details in theoretical inheritance of famous teacher and pedagogical essence of collective co-operation of junior schoolchildren. Requirements are outlined to the teacher in the context of organization of collective co-operation of junior schoolchildren.

Keywords: collective, collective interaction, junior schoolchildren.

Рецензент: Кузьменко Ю. В.

УДК 37+373.2+ 37.036

Просенюк А. І.*

ІДЕЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається проблема реалізації творчого потенціалу дітей дошкільного віку засобами художніх творів, вирішення питання формування належних художньо-естетичних смаків згідно з положеннями В. Сухомлинського. Також окреслено взаємозв'язок між моральною гідністю та сферою емоційного життя дітей дошкільного віку. Озвучена думка вченого-педагога про інтерес як необхідну життєву потребу дитини та названо антитепи інтересу. У статті наведено приклади позитивного впливу художніх творів на виховання емоцій та на створення передумов до спільного творчого пошуку дітей-дошкільників.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчий потенціал, художньо-естетичний розвиток, художні твори.

У період активних перетворень у дошкільній педагогіці, пошуку шляхів гуманізації виховної й освітньої роботи з дітьми та побудови нових моделей конструктивної взаємодії дорослих і дітей, увагу учених і практиків звернено до питання художньо-естетичного виховання молодого покоління. Особистісна орієнтація сучасного виховання та навчання передбачає залучення дитини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою художньо-естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання й естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури дітей дошкільного віку. У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало художньо-естетичне виховання. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті специфічні виявлення духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство.

Проблема художньо-естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеєвої. Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю. Борева, Н. Варккі,

* © Просенюк А. І.